

Ю.М. Попова,
к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
М.В. Мокляк,
к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Останніми десятиліттями темпи розвитку глобалізаційних процесів стали особливо стрімкими. Однією з рушійних сил глобалізації є конкуренція, яка певним чином змінює підприємництво і працівників, а вони, у свою чергу, змінюють міста, в яких це підприємництво і працівники знаходяться.

Роль і значення міст у контексті глобалізаційних зрушень надзвичайно важливі. Історично міста є генераторами і ретрансляторами глобальних змін, «опорним каркасом» світової економіки. Це і сучасні глобальні міста, вершини світового геополітичного та гео економічного ландшафту, і десятки інших міст, які тільки наближаються до верхніх щаблів ієрархії. У той же час місто є реципієнтом глобальних змін з усіма загрозами та перевагами. Враховуючи суспільну значимість міста як поширеного середовища проживання (з 2007 р. більше половини світового населення проживає в містах, в тому числі, станом на 2014 р, в міських агломераціях з чисельністю понад 1 млн. чоловік проживає 21,3% світового населення) і потенційну проблемність такої інтенсивної урбанізації (до 2050 р. близько 80% світового міського населення проживатиме в регіонах, що розвиваються, особливо в містах Африки та Азії), актуальність досліджень у цій сфері безсумнівна.

Розвиток міст у новому глобальному середовищі вивчається науковцями різних сфер діяльності, оскільки саме міста виступають основними місцями дії глобалізації. Так, Сергеев В. розглядає міста як своєрідні «ворота в глобальний світ» та наголошує на нерівномірності поширення глобалізації [6]. У працях Метелевої О.Р. аналізується процес посилення конкуренції між регіонами та

містами усіх рівнів [2], вивчаються підходи до управління розвитком міст, тенденції і процеси, викликані в них глобалізацією [4]. В інших роботах міста розглядаються у контексті сталого розвитку [5] та рівня глобалізованості [1].

У зарубіжних наукових школах традиція дослідження глобальних міст існує вже кілька десятиліть, налічує десятки крупних наукових програм і проектів. Натомість у вітчизняних наукових школах регіональної економіки недостатньо представлені дослідження, присвячені проблематиці закономірностей і тенденцій формування та сталого розвитку міст в умовах глобалізації. У зв'язку з вищевикладеним метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад сталого розвитку міст під впливом глобалізаційних процесів.

В умовах глобалізації формується нова міська ієрархія: більш швидкими темпами ростуть ті міста, які концентрують нові функції. В більш глобалізованих країнах міста ровиваються повільніше, ніж у менш глобалізованих країнах. Така тенденція підтверджує аргумент про наступне: якщо місто не може вести роль глобального гравця, йому доводиться більше покладатися на свою регіональну роль, обслуговуючи внутрішні території, і, отже, йому необхідно розвиватися швидше для задоволення потреб регіональної економіки. Міста є основною рушійною силою зростання для сільської місцевості в менш глобалізованих країнах, ключовими регіональними гравцями в країнах, що знаходяться на середньому рівні глобалізації та брокерами місцевих і глобальних інтересів у високо глобалізованих країнах. Існують витрати перехідного періоду по мірі руху країн до більшої глобалізації, оскільки міста іноді не здатні підтримувати баланс між попитом на послуги, необхідні в глобальному масштабі (такі, як транспорт), і на послуги, необхідні на місцевому рівні (охорона здоров'я, освіта та соціальний захист).

Певні міста, які є центрами глобальних економічних мереж, отримують переважну частину ренти від поширення нововведень. Глобалізація – інноваційний процес. Інноваційні імпульси зароджуються в найбільш розвинених містах, що лідирують у розробці та освоєнні новітніх технологій,

які мають фінансові ресурси і висококваліфіковані кадри. Консалтинговою компанією AT Kearney та дослідним інститутом The Chicago Council on Global Affairs складається Індекс рівня глобалізації міст світу (Global Cities Index) [1].

У методології авторів дослідження під поняттям «Глобальне місто» (Global City) мається на увазі місто, яке здійснює глобальний вплив за низкою основних напрямків:

1. Місто виступає в якості рушійної сили росту для своєї країни і регіону.
2. Місто виступає в якості важливого елемента світової економічної системи.
3. Місто має значний вплив не тільки на великі регіони планети, а й на цивілізацію в цілому.

Всі міста, охоплені дослідженням, оцінюються за 25-ма культурними, соціальними і політичними критеріями, згрупованими в п'ять головних категорій:

1. Рівень ділової активності – кількість штаб-квартир компаній, що входять до списку 500 найбільших компаній світу (Fortune Global 500); розміри фондових і товарних ринків; кількість пропонованих бізнес-послуг; обсяги зовнішньоторговельних потоків вантажів через місто; кількість галузевих і економічних конференцій, які проходять у місті.

2. Людський капітал – кількість університетів міста, що входять у число провідних ВНЗ світу; кількість іноземних студентів, що навчаються у ВНЗ; кількість міжнародних шкіл початкового і середнього рівня; частка населення з вищою освітою; частка населення іноземного походження.

3. Інформаційний обмін – кількість кореспондентських пунктів ЗМІ глобального значення, що базуються в даному місті; обсяг міжнародних новин у провідних місцевих ЗМІ; інформаційна та комунікаційна інфраструктура, проникнення широкосмугового зв'язку тощо.

4. Культурний рівень – кількість прийнятих містом іноземних туристів; кількість музеїв, театрів, концертних і виставкових залів, а також інших

культурних установ світового рівня; кількість міжнародних спортивних змагань; кулінарне розмаїття в громадському харчуванні та ін.

5. Політична вага – кількість іноземних посольств, консульств, представництв міжнародних організацій; кількість міжнародних конференцій, що проводяться в місті; кількість політологічних інститутів світового значення (за ступенем цитованості публікацій); оцінка участі міста в міжнародній політичній сфері через різні механізми (інститут міст-побратимів, проекти в галузі міжнародного співробітництва, заохочення міжнародної діяльності установ та неурядових організацій і так далі).

«Глобальне місто» – це місто, яке виступає в якості рушійної сили росту для своєї країни і регіону, а також вважається важливим елементом світової економічної системи і суттєво впливає на великі регіони планети. Укладачі Індексу намагаються визначити – як глобальні міста поширюють економічний, політичний і культурний вплив, цінності та ідеї.

У 2014 році, як і в попередньому рейтингу, найвпливовішим глобальним мегаполісом став Нью-Йорк, значення Індексу глобалізації якого становить 61,7 бала. Відразу за Нью-Йорком розташувалися провідні столиці Західної Європи – Лондон (58,1) і Париж (52,3). У п'ятірку лідерів рейтингу також увійшли провідні мегаполіси Східної Азії – Токіо (47,2) і Гонконг (41,3). Ці міста помітно випереджають за рівнем глобалізації інші мегаполіси, що входять до першої десятки рейтингу: Лос-Анджелес (38,0), Чикаго (36,8), Пекін (35,1), Сінгапур (34,3) і Вашингтон (33,4). Серед двадцяти міст-лідерів глобального списку сім знаходяться в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (Токіо, Гонконг, Пекін, Сінгапур, Сеул, Сідней, Шанхай), сім – в Європі (Лондон, Париж, Брюссель, Мадрид, Відень, Москва, і Берлін), п'ять – в Північній Америці (Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго, Вашингтон, Торонто) і один – в Південній Америці (Буенос-Айрес). Найбільший вплив на глобальні процеси в регіоні Океанії має австралійське місто Сідней, на Близькому Сході – Дубай, в Північній Африці – Каїр, в регіоні Африки – Йоганнесбург. У рейтингу найбільш глобалізованих міст світу присутнє тільки одне російське місто –

Москва, яка займає провідне місце в регіоні Східної Європи. Цього року вона зайняла 17 місце з 84 можливих у загальному рейтингу з показником Індексу глобалізації 29,5 бала [1]. Жодного українського міста в рейтингу немає.

Дослідження Global Cities Index включає розділ «Перспективи міст, що розвиваються», який містить прогнози змін у рейтингу міст, розташованих у країнах, що розвиваються і мають найбільший потенціал на найближчі роки. У цьому зв'язку експерти звертають особливу увагу на зростання впливу глобальних міст Азії, розташованих, переважно, в державах із середнім і низьким рівнями доходу. Багато азійських мегаполісів, особливо в Китаї та Індії, претендують на глобальну популярність: вони активно залучають людські ресурси й інвестиції, покращують діловий клімат та інфраструктуру, тим самим поступово розширюючи свою глобальну присутність. Як показує дослідження, найбільший потенціал, крім міст зазначених країн, мають також столиця Індонезії Джакарта і столиця Філіппін Маніла [1]. В цілому, результати дослідження свідчать про зростаюче значення міст Азійсько-Тихоокеанського регіону на світовій арені.

На нашу думку, на величину рейтингових показників глобальних міст суттєво впливає інноваційна діяльність, яка дозволяє безперебійно оновлювати виробничо-технологічну базу, випускати нову конкурентоспроможну продукцію та знижувати її собівартість, що сприяє проникненню на світові ринки, завоювання ключових сегментів цих ринків. Нині більшість індустріально розвинених країн обирає інноваційний шлях розвитку, щоб забезпечити собі довгострокове стійке економічне зростання. Це означає більш широке (у порівнянні з іншими шляхами розвитку) використання новітніх розробок і досягнень у сфері науки і техніки, виробництві та сільському господарстві. Прикладами можуть слугувати інформаційні технології, біотехнології, нові матеріали, ресурсо- і природозберігаючі технології тощо. Для цього необхідно підвищити інноваційну сприйнятливість економіки міст і всієї країни в цілому.

Під впливом глобалізаційних процесів змінюється співвідношення видів діяльності у формуванні міських фінансів і міського валового продукту. Фінансові функції та сфера ділових послуг в містах приносять надприбутки, в той час як промислові функції дозволяють їм тільки виживати. Глобалізація призводить до трансформації міських функцій. Якщо до промислової революції міста були в основному центрами торгівлі, фінансів, центрами політичної влади, то у часи промислової революції вони стали в основному концентрувати промислові функції. З розвитком глобалізації відбувається повернення до «традиційних» міських функцій, але вже на новій технологічній основі. Значно збільшується значимість в місті міжнародного сектора міської економіки.

В економіці міст все більший вплив відіграють зовнішні по відношенню до міста актори, такі, як великі банківські мережі, національні і транснаціональні корпорації, що не тільки змінює економічну структуру, але і впливає на процес прийняття економічних і політичних рішень в місті. У результаті глобалізація підсилює непередбачувані фактори, що впливають на розвиток міст [2].

В таблиці 1 відображено вплив глобалізації та наслідки, які сприяють або, навпаки, перешкоджають розвитку міст.

Таблиця 1

Вплив глобалізації на розвиток міст

Фактор впливу	Результат впливу глобалізації
Посилення конкуренції всередині країни і на світовій арені	Загострення міжнародної конкуренції сприяє підвищенню якості товарів і послуг та продуктивності праці, зниженню витрат і цін та впровадженню інновацій. З іншого боку, конкурентна боротьба призводить до розорення малого бізнесу та зниження рівня життя населення
Підвищення стратегічної значущості міст	Міста стають центрами виробничої економічної активності і відіграють ключову роль в економіці країни, об'єднуючи в собі людський фактор, капітал та інноваційні технології. Глобалізація полегшує

	господарську взаємодію між містами, створює умови для доступу країн до передових досягнень людства
Втрата національної самосвідомості та культурної спадщини своєї країни	Міста, включені в процес глобалізації, набувають нових, повсюдно однакових рис і втрачають свою ідентичність. Відбувається зіткнення локальних культур, що веде до втрати культурної спадщини країни
Приватизація комунальних послуг	Глобалізація сприяє приватизації послуг міжнародними і національними фірмами, але рівень забезпечення життєвих потреб людей залежить від їх здатності оплатити послуги
Об'єднання найбільших міст в єдину економічну систему	У всьому світі найбільші міста зливаються один з одним, утворюючи єдину економічну систему. Багато міст стали стратегічними стрижнями глобальної економіки, залежними один від одного вузлами єдиної динамічної глобальної мережі, яка полегшує взаємодію міст
Нерівномірність розподілу благ серед населення	Країни, чиє населення не входить до «золотого мільярду», втрачають свої ресурси. Нерівність доходів може досягати величезних масштабів і створювати загрозу для політичної та економічної стабільності в країні, а оскільки економіки всіх країн тісно взаємопов'язані, це створює напругу в світі
Потенційна нестабільність внаслідок взаємозв'язку економік найбільших міст	Якщо порушити економічне життя в одному великому місті, то при тісній взаємодії його з іншими містами це негативно позначиться на їхній економіці. Глобалізація, плюси і мінуси якої виявляються в результаті такого взаємозв'язку, сприяє початку світової кризи

Аналізуючи дані, наведені в таблиці, можна дійти до висновку, що вплив глобалізації на розвиток міст дуже великий. Межі економічної, культурної і навіть політичної діяльності стають все більш прозорими і умовними. Зростаючий рівень глобалізації економіки виражається в різкому збільшенні масштабів і темпів переміщення капіталу, випереджаючому зростанні міжнародної торгівлі порівняно зі зростанням ВВП, виникненням світових фінансових ринків, які цілодобово працюють у реальному масштабі часу.

Глобалізація підвищує роль і стратегічне значення міст як арен, на яких велика кількість учасників змагаються один з одним, пред'являючи попит на наявні міські ресурси. У цьому відношенні сучасний напрямок розвитку міст полягає у встановленні і підтримці між цими учасниками широкого партнерства. Дані процеси накладають відбиток на економічну структуру міст: у ній починають формуватися елементи, які обслуговують цей зовнішній сектор, залежать від нього. Відповідно всередині міста, в його економічній структурі можуть посилюватися процеси поляризації, збільшується розрив між старими, традиційними видами діяльності, і новими, які є елементами глобальної економічної системи. В результаті посилюється конкуренція між цими двома частинами міської структури: за міський простір, робочу силу, платоспроможний попит тощо. Згідно з дослідженням, проведеним Світовим банком, до 2020 року в містах будуть проживати 55% населення планети. Майже 94% такого приросту припаде на країни, що розвиваються [3]. Це суттєво змінить картину світу і призведе до того, що конкуренція між містами за матеріальні та людські ресурси зростатиме.

Виникнення і зростання в місті сектора, на якому зайняті висококваліфіковані кадри з високим рівнем заробітної плати, в свою чергу призводить до значних зрушень у структурі її економіки, виникнення нових елементів та видів діяльності, які повинні відповідати змінній структурі споживання населення.

Не дивлячись на підсилення внутрішньої поляризації і розширення різноманітності населення (в тому числі і за рахунок міжнародних мігрантів),

наявність більш широкого спектра економічних функцій, наявна і негативна сторона цього процесу: міста, включені в процес глобалізації, все більш явно набувають однакових рис, втрачають свою ідентичність [4].

Глобалізація впливає на реструктуризацію економіки як безпосередньо, сприяючи виникненню нових елементів і видів діяльності та відмирання інших, так і побічно, через політичні, культурні, ціннісні фактори. Все це призводить до необхідності ідентифікувати місто не як сукупність матеріальних цінностей (промислово-транспортний вузол), а як спільноту людей, які володіють унікальними людськими та інтелектуальними якостями (освіченість, культурність, працьовитість). У зв'язку з цим глобалізація вимагає створення нового способу життя, нового світогляду, життєвої позиції, нової картини світу.

Глобалізація впливає не тільки на економічну структуру міста, а й зачіпає культурні, соціальні, політичні та інші аспекти, що накладає відбиток і на формування міської політики. Ефективне управління містами і планування міського розвитку припускає використання нових методів і підходів, адекватних новим умовам. Все це починає враховуватися у вітчизняній управлінській діяльності. Вихідними стали такі принципи розвитку сучасного суспільства: сталого розвитку [5], культурної ідентичності, глобалізації.

Глобалізація накладає вплив і ще на один аспект розвитку міста – на забезпечення його безпеки. Міста підлягають великому ризику як через наявність різноманітних чинників зовнішньої небезпеки, так і через властиві їм внутрішні причини їх уразливості (системи інфраструктури, заводи і офісні будівлі, системи телекомунікації і транспорт, урядові установи тощо). Зрушення в одному або декількох з цих об'єктів здатні не просто призвести до порушень в їх роботі, але викликати великі потрясіння в економіці і навіть у всій суспільно-політичній системі.

Багато міст стали стратегічними стрижнями глобальної економіки, залежними один від одного вузлами єдиної глобальної мережі, що динамічно розвивається. Якщо порушити економічне життя в якомусь одному такому

великому місті, то «ударні хвилі», які виникнуть при цьому, майже миттєво охоплять всю планету [6].

Під впливом глобалізації складається нова композиція управління розвитком міст. Змінюються цілі, мотивації, інтереси, пов'язані з розвитком різних суб'єктів. Відповідно змінюються і перерозподіляються ролі, завдання та функції кожного з учасників процесу міського та територіального розвитку, актуалізується значення організації та самоорганізації у вирішенні завдань посилення життєздатності міст.

Отже, сталий розвиток міст в умовах глобалізації характеризується такими особливостями: трансформацією міських функцій та підсиленням непередбачуваних факторів, що впливають на розвиток міст; значними зрушеннями у структурі економіки міст; виникненням нових елементів та видів діяльності; втратою містами своєї ідентичності, зростанням взаємозалежності між ними; появою нових стандартів якості життя та ін.

Рівень розвитку міста в умовах нової світогосподарської композиції визначається насамперед його інноваційним потенціалом, можливістю і здатністю швидко трансформувати нові технології в ринковий результат. Вирішення даного завдання вимагає створення міської інноваційної системи, основний ресурс якої – інтелектуальний капітал, що включає в себе людський, науково-технічний, освітній та інформаційний аспекти. Саме в містах зосереджені ці чинники. У сучасних умовах інтелектуальний капітал відіграє вирішальну роль в структурі факторіального впливу, тому його розвиток слід віднести до одного з найважливіших стратегічних пріоритетів національного та регіонального розвитку, які забезпечують конкурентоспроможність міста в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. The 2014 Global Cities Index [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/global-cities-index/global-cities-index-info>

2. Метелева Е.Р. Стратегическая оценка роли городов в условиях глобализации // Проблемы теории и практики управления [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskaya-otsenka-rol-i-gorodov-v-usloviyah-globalizatsii>

3. Города столкнутся в глобальном мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ev.spb.ru/art.php3?newsid=24007>

4. Метелева Е.Р. Развитие городов в условиях глобализации / Е.Р. Метелева. Ново-сибирск: Изд-во «СИБПРИНТ», 2010. – 160 с.

5. The City of Tomorrow and Cultural Heritage (Environment & Sustainable Development) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cordis.lu/eesd/ka4/home.html>

6. Сергеев В. Неравномерность глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://forum.polismi.org/index.php?/topic/6155-неравномерность-глобализации/page_pid_110345